

Kapitola 3

ČESKOSLOVENSKO

Praha

Před šestou hodinou ranní prošli průvodčí všechna kupé a volali, že se blížíme k Praze. Vlák zastavil na Wilsonově nádraží. Bylo přesně šest hodin ráno. Říjen. Dosud panovala tma, ale všechno bylo zalito elektrickým světlem. Nádražím se šířil pronikavý zápach, protože všechna pražská nádraží omývali roztokem z karbolky. Ten zápach jsem měl s příjezdem do Československa dlouho spojený. Když jsem Československo po mnoha letech opouštěl, pronásledoval mě jiný zápach, rovněž ostrý. Z umělého benzínu, vyráběného ze dřeva. Na nástupišti jsme uviděli vysokého, černookého, černovlasého Volodu Rimského-Korsakova s růžovými tvářemi, který vždycky vystupoval statně a hrdě a uměl reprezentovat jako zástupce ročníku, gymnázia a dokonce Ruska. Vedle něho – postavička Těnnukesta, proslulého Kosti Těnnukesta, jenž získal „palmu vítězství“, ale nikdy si ji podle mě nezasloužil, protože byl špatný, hysterický herec s roztaženými prsty, což značilo příliv vášní. Čím víc roztahoval prsty, tím silněji prožíval text. Ale tady byl v jiné roli – náš člověk v neznámé zemi. Zatímco jsme vlekli zavazadla, určili jsme, která půjdou

do úschovny. Zbývá zavazadla jsem pak přetáhli na druhé nádraží, Masarykovo, odkud jsme měli jet do obce Újezd nad Lesy, kde nás očekávaly byty najaté našimi kamarády. S Kostou jsme zahájili nový život. Nálada byla neutěšená, byl jsem unavený. Všechno, co bylo v Estonsku, se nám zdálo být pozoruhodně milé, neopakovatelné a zcela nedostupné. Nezbyvalo ale než se vzchopit a začít bojovat, ačkoliv nebylo známo, za co. Samotná Praha se mi zpočátku následkem únavy nezamlouvala. Rychle nám došlo, že je to město jiného typu než Berlín – velký provoz, nepřítel mnoho autobusů, více tramvají. Ulice byly plné tramvajových linek, tramvaje ustavičně zvonily, jezdilo tu mnoho osobních automobilů a nákladáků. Překvapily mě nápisy. Zpočátku kupříkladu nápis „Pozor“ – proč pozor neboli rusky hanba? Na jedné mlékárně visel nápis „Horké mléko“. Co to znamená? Snad „Hořké mléko“? To je divné. Nad pekařstvím nápis hlásal: „Čerstvý chléb“. Rusky – „Suchý chléb“. Proč suchý? To je podivná země. Vypil jsem mléko, náhodou bylo připálené. Později jsem nepil teplé mléko vůbec, třebaže se ukázalo, že šlo o chybu prodavače, kterou nikdo nezpozoroval.

Rozdělili jsme se. Voloda se ujal dozoru nad Kostou a vedl ho k registraci a já s Kostou Těnnukestem jsme zamířili na děkanát filozofické fakulty. Neuměl jsem pochopitelně ani slovo česky. Na českém konzulátu v Tallinu jsem dokonce nikdy nezaslechl češtinu, všichni mluvili rusky. Na děkanátu jsem byl trochu vystrašený, všechno bylo vážné, solidní, všude byly české vyhlášky, kterým jsem nerozuměl. Byl jsem šíleně unavený a cítil jsem, že usínám. Sekretářka prohlížela dokumenty a cosi říkala Kostovi. Ten mi tlumočil, že všechno bude v pořádku, ale že je zapotřebí navštívit honorárního estonského konzula, který

by měl potvrdit, že se skutečně jmenuji Andrejev, a že pak ona podepíše papír, který mě opravňuje k přijetí na univerzitu bez přijímacích zkoušek, neboť jsem maturoval „cum laude“, to znamená výborně, a takoví studenti jsou první tři měsíce osvobozeni od poplatku (platí se jen nevelký obnos za registraci). Vypravili jsme se ke konzulovi, který pracoval v Legiobance. Ukázalo se, že je to laskavý člověk, který mluví výborně rusky. Byl Čech, ale zastupoval estonské zájmy. Jeho funkce byla čestná. Zaradoval se, že se mu naskýtá možnost někomu pomoci, pohotově vyplnil příslušnou listinu, přidal obrovské razítko s estonským znakem, s potěšením se podepsal a my jsme se odebrali zpátky na děkanát. Tam si vzali listinu, slíbili, že všechno zařídí, ale žádali, abych znovu přišel příští den. Strávili jsme tak hodně času – Praha není velké město, ale cesta tam a zpátky byla poměrně dlouhá.

S Volodou a Kostou Gavrilovem jsme se setkali v „Ruském krbu“ hraběnky Sofji Vladimirovny Paninové, ve velkolepé knihovně s překrásnou čítárnou, každé ráno zásobenou čerstvými novinami z celého světa, včetně ústředních sovětských deníků. Vedle čítárny byl bufet, kde jste se mohli občerstvit nebo dokonce poobědvat. V dalších místnostech sídlily různé instituce a konaly se zde schůze nejruznějších společností. Hned vedle byla rýsovna, kde studenti mohli používat rýsovací prkna a pracovní stoly. Vládla tu příjemná atmosféra, blízká domácí. Konečně jsme si mohli umýt ruce mýdlem. V celé Praze, ať jsme přišli kamkoliv, fungovala tekoucí voda, ale nikde nebylo mýdlo. Tady bylo mýdlo i ručník, všechno k obecnému použití. Dali nám čaj a dokonce pirožky. Stálo to pakatel. V čítárně jsem zahlédl titulní stránky několika ruských deníků a bylo mi jasné, že sem budu často chodit. Zeptal

jsem se, jak daleko je to od mých budoucích středisek výuky. Ukázalo se, že je to mezi nimi uprostřed – blízko zemědělského institutu i filozofické fakulty.

To už nastalo odpoledne a my jsme odjeli „domů“. Vystoupili jsme na malé stanici, odkud bylo zapotřebí jít dále než dva kilometry lesem po pečlivě vyšlapaných stezkách do Újezdu nad Lesy. Vystoupilo s námi poměrně dost lidí, ale nikdo se nesnažil nám pomoci nést kufry, které jsme s funěním a vzdycháním ve čtyřech vlekli. Každý z nás měl minimálně dva objemné kufry. Ukázalo se, že Voloda a Kosta Gavrilov nás v polovině cesty opustí, protože oba bydleli ve studentské ozdravovně (v bývalém sanatoriu). Kdysi tam bydleli ruští rekonvalescenti-studenti a v tehdejší době se tam jednoduše pronajímaly pokoje. Nás čekalo ještě půldruhého kilometru cesty až na konec obce, která se rozkládala doširoka. Odbočili jsme z hlavní cesty, vpravo byla pole, vlevo cihlové novostavby. Předposlední byla naše, Těnnukest tam pro nás pronajal pokoj u bývalého českého legionáře na Sibiři – Češi je nazývali „ruští legionáři“ – Franze Ivanoviče Musila a jeho ruské ženy Fedosji Ivanovny. Byli jsme upřímně rádi, když jsme se konečně k tomu domku dověkli.

Bylo tam teplo. Majitel právě přijel z práce ve městě. Byl stavební dělník. Prošli jsme kuchyní, kde večereli, a vešli jsme do našeho pokoje, velkého, zatepleného, městsky zařízeného. Měli jsme pohodlné postele, mezi nimi noční stolky, byl tu i jídelní stůl, který se dal využít jako pracovní, nechyběly tu ani malé stolky, u nichž bychom mohli pracovat, a skříň. Platba za otop byla součástí nájemného, ale petrolejové osvětlení jsme měli platit zvlášť, poněvadž domácí prohlásila, že ve svém pokoji málo svítí a chodí časné spát, kdežto my, učené lidi, pravděpodobně budeme

vysedávat dlouho do noci. Nedostatkem domku i všech ostatních novostaveb byly záchody na dvoře, což bylo v zimě nepříjemné. Ale co dělat? Já už jsem měl v tomto ohledu zkušenost. Dohodli jsme se, že domácí nám bude poskytovat jídlo dvakrát denně, ráno a večer. A starala se o nás velmi dobře: ráno nám podávala bílou kávu, máslo, chléb, kolik chcete, a také teplá jídla – míchaná vajíčka, vepřové maso nebo horké párky. To už byl československý vliv. V každém případě jsme měli rozcvičku a mohli jsme se vydat na dlouhou cestu přes celou obec.

Ve zdejší obci žilo mnoho ruských emigrantů, představitel akademického světa, i náš profesor historie, vynikající Alexandr Alexandrovič Kizevetter. Byt byl pěkný, ale ceny byly vyšší, než jsme počítali v Revelu. Částečně to byla chyba Těnnukesta, k níž se přiznal – kalkuloval s loňskými cenami a ony se zvýšily. Měsíční rozdíl byl značný. Jestliže studentovi každý měsíc chybí padesát korun, za rok je to velký deficit. Nevystačil jsem s penězi na denní stravování. Platil jsem samozřejmě za pokoj, dostal jsem studentskou jízdenku, ale to všechno stálo peníze. Bez tak jsem všude chodil pěšky. Přijeli jsme na nádraží a dál jsme nejeli tramvají, nýbrž jsme se vlekli ještě půldruhého kilometru na univerzitu. Byly to grandiózní každodenní pochody tam a zpátky. Naštěstí nám domácí prala prádlo, a vždycky bylo v pořádku. Když jsem později bydlel v Praze, byly zmatky s prádelnami – některé vám prádlo roztrhaly. To u Fedosji Ivanovny neexistovalo. Celkem k nám chovála mateřské nebo spíš tetičkovské city, svým věkem by naší matkou být nemohla. Byli jsme jí dokonce sympatičtí, protože s námi mohla klepařit o věcech, které vůbec nezajímaly jejího muže. Příštího rána jsme s Kostou zamířili na policii. Byla to čistá formalita. Na základě ubytovacího

deketru jsme dostali studentskou jízdenku na cestu do Prahy a zpět, což nám značně zlevnilo výdaje na dopravu. Pak jsme odjeli znovu do Prahy na děkanát. Tam už bylo všechno zařízeno a dostal jsem studentský index, kam se zapisovaly přednášky, které jste si zvolili, a při první přednášce získáte podpis příslušného profesora a na konci trimestru další podpis, že jste přednášky absolvovali. Za přednášky se platilo, jenže já jsem nemusel nic platit – po dohodě s Estonskem jsem jako výborný student nic neplatil. Jednoduše mě přijali do prvního ročníku. Ani jednou jsem za přednášky neplatil, protože jsem pokaždé složil předepsané zkoušky a některé občas navíc, abych byl osvobozen od placení. Existoval takový režim: jestliže jste každý trimestr složili určitý počet zápočtů a zkoušek, získali jste dvě nejvyšší známky – výborně nebo velmi dobře – a absolvovali jste i příslušný počet přednášek, nemuseli jste příští trimestr nic platit. Byl jsem v tomto ohledu úspěšný: zaplatil jsem pouze registrační poplatek a stal jsem se studentem Univerzity Karlovy, „staroslavného Karlova učení“ – to byla pro mě opravdu velká čest.

Ještě předtím, než jsem si zvolil přednášky, požádal jsem Kostů, aby mě dovedl do mého oficiálně hlavního Ruského institutu zemědělského družstevnictví, jehož ředitelem byl profesor Marakujev, abych se zapsal i tam. Nehodlal jsem sdělovat, že jsem se stal univerzitním studentem. To se jich netýkalo. Ovšem vízum jsem získal jejich prostřednictvím. Institut, jak se ukázalo, sídlil v centru města, v hotelu Beránek. Ředitelství také. Všechno tam bylo příjemné, všichni byli Rusové. Profesor Marakujev se mi jevil jako sympatický starý pán. O osmnáct let později, kdy byl ještě starší, jsem se s ním přátelil. Vyšlo najevo, že je původem donský kozák. Byl velice vzdělaný. Podivil jsem se: z knížek

a z ilustrací jsem nabyl dojmu, že kozáci jezdí s píkami. Marakujev žádnou píku neměl a podle všeho nejezdil ani často na koni. Byl odborníkem na zemědělství a družstevnictví, napsal řadu odborných prací a byl váženou osobností na jihu Ruska. Měl tajemníka, okouzlujícího člověka, jak tomu někdy u donských kozáků bývá, s ukrajinskými rysy – hedvábnými kníry a mluvil ukrajinským nářečím, což mu dodávalo zvláštní půvab. Představil jsem se, Marakujev se na mě spokojeně zadíval a řekl: „Alexandře Pavloviči, podívejte se na doklady toho chlapce.“ „Chlapec“ byl uražen, považoval se za dospělého, který ovládá celý svět, a najednou „chlapec“. Na druhé straně bylo příjemné, že se ke mně hned chovali přátelsky. Vysvětlili mi, kde a kdy se konají přednášky. Zahajovací se konaly o dva dny později, takže jsem se neopozdil, a probíhaly odpoledne, což bylo příznivé, neboť přednášky na Univerzitě Karlově probíhaly dopoledne. Mohl jsem klidně chodit na oboje a nenarušovat řád. Jedinou výjimkou byly Kizevetterovy přednášky – ten přednášel odpoledne. Ale to bylo jednou týdně, takže jsem mohl vynechat přednášky v institutu. Pohotově mi vyřídili doklady a stal jsem se řádným posluchačem a studentem (dvojnásobným!). U Čechů všechno trvalo dlouho a vystavili mi řadu razítek, a tady bylo všechno hotovo za deset až dvanáct minut. Vyložili mi, kdo co přednáší, a dali mi seznam přednášek. Stejný seznam jsem dostal na Univerzitě Karlově, jenomže to byla objemná knížka a tady seznam, psaný na psacím stroji.

Tak jsem se stal studentem a záhy si uvědomil, že v prvním i v druhém případě jsem nepřerušil spojení s ruskou kulturou, naopak, její znalost jsem si začal rozšiřovat a prohlubovat. Družstevní institut byl vybudován výhradně na ruských základech. Byl tu zajímavý kolektiv, který

pracoval s nadšením. Program byl rozsáhlý – hlavní obor se vyučoval dva roky. Všechny zkoušky jsem složil. Třetí rok byl specializovaný – bylo zapotřebí napsat diplomovou práci. Tu jsem nenapsal a později vysvětlím, proč. Byla tu celá řada všeobecně vzdělávacích oborů, přičemž se ukázalo, že rozsah znalostí získaných v gymnáziu mi dovoluje doplnit znalosti podle programu zdejšího institutu pouze v matematice. Byly zde přednášky z obecné botaniky, z popisné a systematické botaniky. Přednášel ji velký odborník, profesor Vladimir Sergejevič Iljin. Samotný Marakujev byl matematik. Velmi poutavý byl kurz politické ekonomie, který mi hodně dal. Úvod do politické ekonomie přednášel výtečný lektor a teoretik Dmitrij Nikolajevič Ivancov, snad profesor charkovské univerzity. Přednášel obecnou teorii práva, úvod do různých právnických specializací, občanské a trestní právo. Další specializace neobyčejně poutavě přednášel Arkadij Nikolajevič Fatějev z jurjevské univerzity. Ekonomický zeměpis a některá odvětví ekonomických věd, speciálně související s Ruskem, přednášel docent Petr (Pjotr) Nikolajevič Savickij, jedna z vůdčích osobností eurasijců, zajímavého a konstruktivního ducha. Jsem mu v mnohém zavázán. Dějiny družstevnictví přednášel profesor Totomianc. Neustále cestoval, všichni ho nazývali „bludný Totomianc“ – přednášel rovněž v Berlíně a v Paříži. Jeho přednášky byly vynikající. Byl téměř slepý a rozeznával své posluchače podle hlasu. Ty, kteří u něho složili zkoušku, si zapamatoval na celý život. Jen zřídka si hlasy spletl. Měl zástupce, rovněž z Ukrajiny, Konstantina Nikolajeviče Chrapčenka. Často u nás přednášel. A snad od něho pochází přezdívka „bludný profesor“. Říkával: „On bloudí, nemá čas sdělovat podrobnosti, proto nezbude, než abyste si poslechli mě.“ Finanční právo přednášel

profesor Vilkov. Účetnictví a všechno, čeho je zapotřebí k úvodu do družstevnictví, přednášel Alexandr Alexandrovič Zeňkovskij, bratr otce Sergije Zeňkovského, proslulého filozofa, autora „Dějin ruské filosofie“. Alexandr Alexandrovič byl protikladem svého bratra: podle mého neovládal žádnou filozofii, ale byl velký praktik, přednášel talentovaně a poslouchali jsme ho se zájmem. Upřímně mohu přiznat, že přednášky v institutu pro mě nepředstavovaly ztrátu času. Můj obzor rozšířily. Skoro každý přednášející svou přednášku napsal a pak byly nacyklostylovány. Zápočty a zkoušky, které jsme skládali na jaře, nám utkvěly v paměti a musím říci, že řadu pojmů z oblasti zemědělství a organizace společnosti jsem poznal díky svým ruským pedagogům ve správné formě, protože už měli zkušenost se socialistickými teoriemi v Rusku a měli k nim kritický, zdrženlivý vztah. Kupříkladu Savickij je šmahem neodmítal, ale vyslovoval k nim spoustu připomínek, takže byly zřetelné hranice jejich reálného významu. Na Západě je neznali a nechtěli se učit na základě sovětské zkušenosti, proto se v praxi vyskytovaly nesmysly už v západním pojetí. V institutu studovala Zina Renningová z Revelu a objevila se i její kamarádka Valja Lippová. Bydlela u nás v ulici Poska, takže jsem ji znal. Byla to dívka jasného mužského uvažování a s velkolepou pamětí – studovala výborně. Byla oblíbenkyní profesora Odincova, byl jí nadšen, protože ať položil auditoriu jakoukoliv otázku, Valja ji dovedla se všemi podrobnostmi zodpovědět. Předpovídal jí velkou budoucnost ekonomky (*jenomže za sovětského režimu strávila osmnáct let v pracovních táborech – pozn. rus. redakce*).

Brzy se vyjasnilo, že není nutné pravidelně navštěvovat všechny přednášky – platil tady systém obvyklý v ruských vzdělávacích institucích – zápočtový. Když jste byli

připraveni, mohli jste požádat profesora, aby vás vyzkoušel. Mohlo to být za dva, za tři měsíce, nebo za půl roku. Proto odpadla povinná docházka na přednášky, která se vyžadovala v českém vzdělávacím ústavu. Nepřítomnost na přednáškách nevyvolávala v našem institutu námitky. Se zájmem jsem sledoval, že třetí rok, kdy končí povinné přednášky a píše se diplomní práce, se u některých spolužáků prodlužuje na čtvrtý i pátý rok. Avšak těžiště spočívalo v prvních dvou letech, kdy jste poznávali problematiku družstevního hnutí, ruské ekonomiky a zemědělství.

Bez ohledu na můj zájem o tyto předměty jsem hlavní pozornost věnoval Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. V Rusku bychom ji nejspíš nazvali Historicko-filologickou, jejíž program byl doplněn o filozofické disciplíny. V daném případě všechno sjednocovalo slovo „filozofická“. Studium bylo čtyřleté. Volba předmětů byla dobrovolná, takže jste mohli získat poměrně jednostranné vzdělání. Jestliže jste se chtěli stát slavisty, asistenti vám radili, které předměty si máte především zapsat. Můj první trimestr byl zapsán na radu Kosti Těnnukesta, a možná to nebyla nejlepší varianta. Kostá si přirozeně zapsal ruské přednášky a semináře, ale přidal k nim speciální kurz, který mi nikdy nebyl užitečný, poněvadž vyžadoval znalost slovanských jazyků, a tu jsem neměl. Byl to kurz slovanského folkloru profesora Murka – šlo o zbytečný zápis, časově nevhodný. Tehdy Těnnukesta ještě nenapadlo, že je nutné zapsat si hlavní přednášky – úvod do filozofie, přesněji seminář k němu, vedený profesorem Kozákem, nebo úvod do slovanské filologie, který přednášel profesor Weingart. Posléze jsem si všechny zmíněné přednášky musel zapsat. Každý trimestr jste podle svého uvážení zapisovali nové kurzy nebo přednášky. Teprve po Vánocích

jsem začal chápat, co je pro mě na filozofické fakultě nutné a co ne. První dojmy byly velkolepé: přednášky probíhaly na vysoké úrovni. Francev přednášel dílem rusky, dílem česky. Začal, dejme tomu, česky, pak přešel na ruštinu a končil znovu česky. Tento trik provozoval po celou dobu. Možná proto, že auditorium bylo smíšené, bylo tu mnoho Čechů. Francev byl pro mě velice užitečný, zaprvé přednášel konkrétně a bylo snadné ho sledovat, dokonce i když přednášel česky, a zadruhé hlavní myšlenku, vyslovenou česky, po chvíli vyjádřil rusky a naopak – to byla pro pochopení češtiny velká pomoc. Jeho látku jsme si rychle osvojovali. Ljackij přednášel rusky, často nesmírně důvtipně. Na jeho přednášky chodilo málo Čechů. Jeho přednášky vyžadovaly dobrou znalost ruštiny a takových posluchačů bylo v té době poskrovnu. Charakteristický pro Ljackého byl neosobní, občas málo srozumitelný, nicméně zajímavý zvyk. Často se vysmíval některým kritikům a jedovatě komentoval tematiku některých autorů. Jeho seminář vzbuzoval natolik úžasný dojem, že si dokonce pamatuji, kdy začínal: v úterý ve dvě hodiny odpoledne. Vešel jsem do učebny a užasl jsem: zaprvé seminář probíhal ve velké pracovně Ljackého, kde bylo čtyřicet židlí, všechny byly obsazené a někdo dokonce seděl na podlaze se zkříženýma nohama – po turecku. Ljackij měl dobrou náladu a oznámil, že tématem dnešního semináře, prvního v tomto trimestru, bude posouzení nové kritické metody, módní v Sovětském svazu, takzvané formální metody. Nejdřív bude následovat přednáška a potom náš kolega Rostislav Vladimirovič Pletňov bude řídit diskusi. Pletňov, absolvent univerzity a nynější aspirant, psal doktorskou práci o přírodě u Dostojevského. Rejstřík jeho znalostí a zájmů byl značný a sám byl mnohem

starší než my – o čtyři až pět let. Byl potomkem slavných Pletňovů z Puškinova okruhu. Později jsem ho dobře poznal, ale už od prvního dne mě překvapil bezvadnou pamětí. Přednesl zajímavý referát a nejenže jmenoval body zformulované formalisty, ale vyložil, jak postupně rozvíjeli svoje teorie a k čemu dospěli. Musím přiznat, že s podobnou erudicí jsem se do té doby nesetkal. Citoval desítky názorů slavných osobností, nazpaměť jmenoval desítky publikací, uváděl rok i místo vydání, uvedl obrovské množství citátů, a všechno bylo nejen jasné, ale i neobyčejně zajímavé – uvědomili jsme si, že se setkáváme s novým přístupem k literatuře. Co je literatura – především produkt technických postupů, které přecházejí od jednoho autora ke druhému a v průběhu staletí se komplikují? Nebo je to jen, jak jsme to dřív chápali, autorova nálada, vyjádřená v té či oné formě? Vytyčuji ten problém jen v hrubém obrysu, jak nám byl vyložen. Diskuse jsem se nezúčastnil, seděl jsem tiše jako pěna – neznal jsem ani autory, ani teorie. Otázky dávali starší studenti, mezi nimi ruský Čech Železný, který huhňavým hlasem položil několik záluďných otázek. Dotazoval se i Žorž Doks, s nímž jsem se později spřátelil. Jakási studentka, která se hodně zabývala filologií, a proto znala všechny Potěbnovy teorie, trvala na tom, že Potěbna hraje důležitou roli v teoriích formalismu. Rostislav Vladimirovič odpovídal na všechny dotazy i na kritiku s velkou přesvědčivostí a využíval mnohých odkazů a citátů. Celkem jako by souhlasil, že formalisté zacházejí příliš daleko, a přestože je jejich teorie zajímavá a v některých případech správná, vysvětlovat literaturu pouze snahou autorů přetrumfnout svoje předchůdce v užití nejrůznějších přístupů by bylo do jisté míry dobrodružství.